

Bibliotheekstatistiek 2016

Onderzoekresultaten Gegevenslevering Wsob, 2016

December 2017

Colofon

Uitgever

Koninklijke Bibliotheek
Prins Willem-Alexanderhof 5
2595 BE Den Haag

Informatie

bop@kb.nl

© Koninklijke Bibliotheek, Den Haag 2017

Samenvatting

Leden, collectie en uitleningen

In 2016 telden de 154 Nederlandse openbare bibliotheekinstellingen gezamenlijk zo'n 3,7 miljoen leden. Dat is een lichte daling ten opzichte van 2015, toen het totaal aantal leden rond de 3,8 miljoen uit kwam. De gezamenlijke collectie van (fysieke) boeken, muziek cd's, dvd's en bladmuziek van alle openbare bibliotheken is eveneens in omvang gedaald, tot ruim 24,5 miljoen items in 2016. Ook het aantal uitleningen per item in de collectie is afgenomen.

Kernfuncties

Om invulling te geven aan de kernfuncties uit de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) organiseren bibliotheken diverse activiteiten. In 2016 tekende zich een forse stijging af tot ruim 97.000 activiteiten. Het grootste deel van de activiteiten is ingericht rondom de thema's lezen & literatuur en ontwikkeling & educatie. Hoewel het aandeel activiteiten op het vlak van kennis & informatie en kunst & cultuur nog relatief klein is, bieden vrijwel alle bibliotheekorganisaties één of meer informatiepunten en/of activiteiten op het gebied van kunst & cultuur aan.

In de dienstverlening die op de vijf kernfuncties aangeboden wordt, werken bibliotheken met veel en diverse partnerorganisaties samen. Vrijwel alle bibliotheken werken met de gemeente(n) en basisscholen samen. Ook met Stichting Lezen & Schrijven, kinderopvanginstellingen en het voortgezet onderwijs wordt door veel bibliotheken samengewerkt omtrent de kernfuncties.

Met diverse metingen die zijn uitgezet via het Bibliotheekonderzoeksplatform (BOP), is onderzoek uitgevoerd naar de verdere invulling van

de kernfuncties. Zo is in het kader van Tel mee met taal en Kunst van Lezen onderzoek uitgevoerd naar de dienstverlening van bibliotheken op het gebied van basisvaardigheden, BoekStart en de Bibliotheek *op school*. Hieruit blijkt o.a. dat vrijwel alle bibliotheken producten en/of diensten aanbieden voor basisvaardigheden voor volwassenen, deelnemen aan BoekStart voor baby's en dienstverlening bieden voor het primair onderwijs. Met de Bibliotheek *op school* zijn in 2016 circa 562.500 basisschoolleerlingen en 46.000 vmbo-leerlingen bereikt.

Bibliotheekorganisaties en -vestigingen

Het aantal bibliotheekorganisaties en het aantal fysiek te bezoeken bibliotheeklocaties, servicepunten en bibliobushaltes zijn verder afgenomen in 2016. Samenhangend met deze afname is de gemiddelde afstand tot de bibliotheek voor Nederlanders de afgelopen jaren toegenomen tot 1,9 kilometer in 2015 en 2016. Tussen 2010 en 2013 daalde het aantal fysieke bezoekers van de bibliotheken van 74 naar 60 miljoen landelijk. In 2014 en 2015 werd een stijging waargenomen en in 2016 werd het totaal aantal drempeloverschrijdingen op circa 65 miljoen geschat.

Veel bibliotheken opereren inmiddels vanuit multifunctionele accommodaties: 87% van de basisbibliotheken heeft één of meerdere vestigingen die met andere instellingen zijn ondergebracht in een gezamenlijk (multifunctioneel) gebouw. De integratie van de instellingen heeft voornamelijk betrekking op de functionaliteit van het gebouw (gedeelde publieksruimte, programmering, kantoorruimte), en nog beduidend minder op inhoudelijke en organisatorische integratie (gedeeld personeel, subsidie, bestuur, juridische integratie).

De digitale bibliotheek

In 2015 heeft de KB voor het eerst cijfers over e-books verzameld in het kader van de Gegevenslevering Wsob. Destijds werden via de portal bibliotheek.nl ruim 80 duizend nieuwe e-bookaccounts aangemaakt, in 2016 is dit toegenomen tot ruim 109 duizend. Eind 2016 beschikten circa 344 duizend bibliotheekleden over een e-bookaccount. De meerderheid daarvan is lid van een fysieke openbare bibliotheek, maar circa 2,6 duizend accounts zijn *digital only* accounts. Ruim 59% van deze e-bookaccounts wordt gezien als actief: leden die in de afgelopen 12 maanden minstens één e-book hebben geleend. De collectie e-books waarvoor een licentie is afgesloten, nam toe tot 14.200 titels.

De uitleen van boeken via het e-bookplatform groeit gestaag. Hoewel ieder bibliotheeklid deze dienst zonder meerkosten kan gebruiken, heeft slechts een klein deel een account aangemaakt op het platform. Medio 2017 werd het 400.000e account geregistreerd op een totaal van 3,7 miljoen fysieke bibliotheekleden. In 2016 zijn er in totaal bijna drie miljoen e-books geleend, gemiddeld acht per account.

Bedrijfsvoering

Ten gevolge van de economische recessie die zich vanaf 2010 deed gelden in de overheidsinkomsten, zijn de subsidiebatens van bibliotheken met 10% gekrompen. Deze teruggang heeft vooral gevolgen gehad voor het personeelsbestand, dat is tussen 2010 en 2016 met zo'n 25% in omvang teruggelopen en sterk vergrijsd. Om dit te compenseren, is de inzet van vrijwilligers cruciaal. Het aantal vrijwilligers is sinds 2010 flink gestegen, tot ruim 13.000 in 2016. Het aantal uren dat zij ingezet worden, is zelfs verdubbeld tot ruim 20.000.

De belangrijkste inkomstenbron van bibliotheken zijn subsidies. In 2016 bestond 79% van de inkomsten van bibliotheken uit

gemeentelijke subsidies en bijdragen. Ten opzichte van 2015 zijn de gemeentelijke subsidies met 1% gedaald. Dat is weliswaar minder dan in sommige voorgaande jaren, maar veranderingen in de belangrijkste inkomstenbron hebben direct merkbare gevolgen voor bibliotheken. Het lastenniveau van de bibliotheekorganisaties houdt gelijke tred met de baten - er is niet of nauwelijks sprake van het vormen of aanspreken van reserves. De grootste kostenpost is het personeel; 45% van de lasten van bibliotheken bestaat uit kosten voor personeel in loondienst (230,3 miljoen euro).

1. Inleiding

Met ingang van de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) per 1 januari 2015 zijn lokale bibliotheken, de provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) en de Koninklijke Bibliotheek (KB) verplicht gesteld om jaarlijks gegevens te leveren aan de minister van OCW. Aanleiding voor deze verplichting is de behoefte onder subsidieverstrekkers om periodiek te beschikken over prestatiegegevens van publiek bekostigd bibliotheekwerk.

Dit jaar heeft voor de tweede keer sinds de ingang van de nieuwe bibliotheekwet (Wsob) het onderzoek 'Gegevenslevering Wsob' plaatsgevonden - voorheen uitgezet door de VOB onder de noemer 'BIS-enquête'. In het kader van dit onderzoek wordt een groot aantal gegevens die inzicht bieden in de maatschappelijke dienstverlening en het functioneren van de openbare bibliotheken verzameld. Via het Bibliotheekonderzoeksplatform (BOP) hebben alle basisbibliotheken gegevens rondom de thema's bezit, financieel, personeel en kernfuncties aangeleverd aan de KB. De gegevens die via het BOP verzameld zijn, zijn gecontroleerd op betrouwbaarheid en validiteit. Vervolgens zijn de bibliotheekcijfers, geaggregeerd op landelijk niveau, door het CBS gepubliceerd op StatLine.

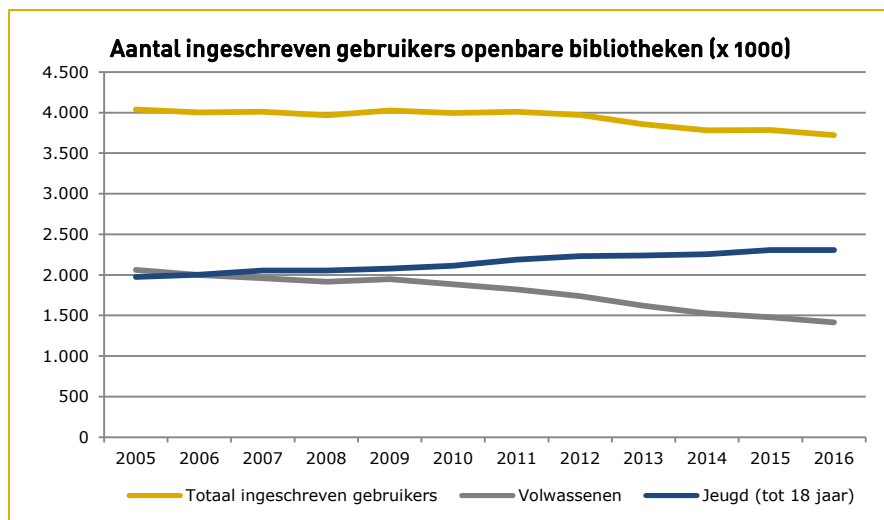
In deze rapportage worden de belangrijkste bevindingen van de 'Gegevenslevering Wsob, 2016' gepresenteerd. Hierin komen de resultaten van de BOP-enquête aan bod, maar ook de gegevenslevering door de POI's en de cijfers omtrent de landelijke digitale bibliotheek. Vorig jaar is met de gegevenslevering de stand van zaken geïnventariseerd over de eerste jaargang van de Wsob. In aanvulling op deze meting biedt de meting over 2016 zicht op de ontwikkeling van het bibliotheekveld in de tweede jaargang van de Wsob.

In deze rapportage worden de gegevens over het jaar 2016 gepresenteerd. Waar mogelijk worden deze cijfers afgezet tegen de gegevens over het jaar 2015. De cijfers in de figuren gaan vaak terug tot 2005 om ook de trend op middellange termijn zichtbaar te maken. Het totaalbeeld dat naar voren komt uit deze geaggregeerde gegevens kan afwijken van het beeld op lokaal en regionaal niveau.

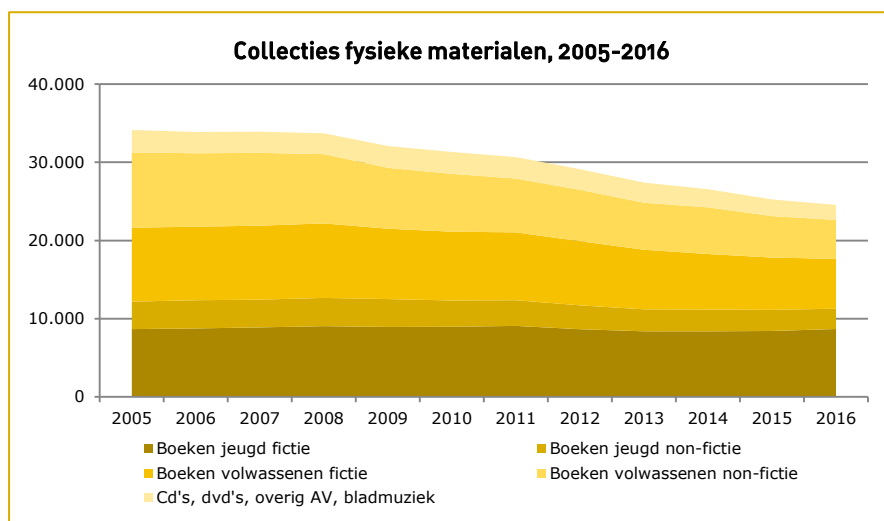
De in deze rapportage gepresenteerde resultaten hebben betrekking op de 154 benaderde (basis)bibliotheken. Hoewel de bibliotheken onderling sterk van omvang en karakter van elkaar verschillen, kunnen op hoofdniveau uitspraken voor de totale populatie gedaan worden. Interessante verschillen tussen diverse typen bibliotheken worden in dit rapport tekstueel benoemd, maar zijn van indicatieve waarde.

In deze rapportage wordt allereerst de aanbodzijde van de bibliotheken in kaart gebracht. In hoofdstuk 2 komen het aantal leden, de fysieke collectie en het aantal uitleningen aan bod. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 specifiek ingegaan op de invulling die bibliotheken geven aan de kernfuncties die in de Wsob wettelijk zijn vastgelegd. In hoofdstuk 4 wordt het digitale aanbod in kaart gebracht, waarbij wordt ingegaan op het aantal leden, de digitale collectie, het aantal uitleningen en bibliotheekwebsites.

In hoofdstuk 5 gaan we verder in op het fysieke aanbod van de bibliotheken in het aantal vestigingen en type accommodaties waarin de organisaties zijn ondergebracht. Hoofdstuk 6 brengt de bedrijfsvoering van bibliotheekorganisaties in beeld, waarbij het personeelsbestand en financiën centraal staan.

Figuur 1 Ingeschrevenen bij openbare bibliotheken, 2005-2016. Bron: CBS, KB.

Figuur 2 Omvang aanwezige collectie fysieke materialen, 2005-2016. Bron: CBS, KB.

2. Leden, collectie en uitleningen

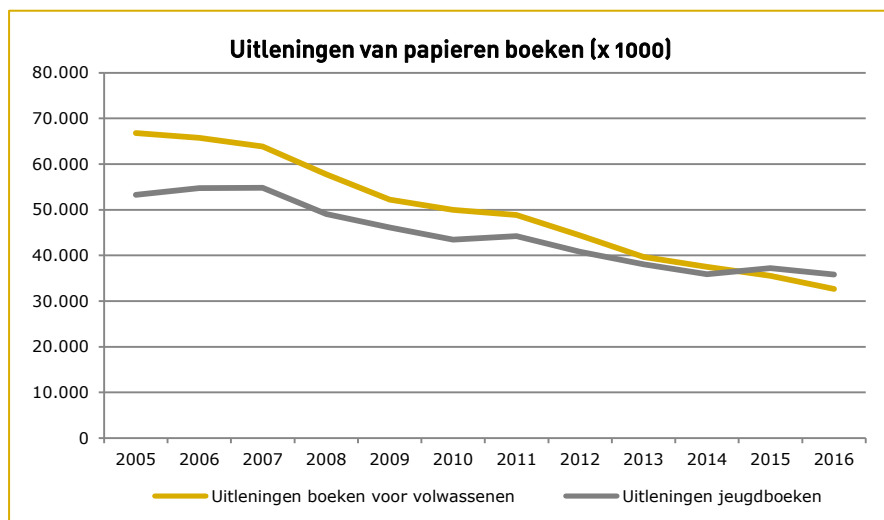
Stabilisatie jeugdleden, minder volwassenen

De 154 Nederlandse openbare bibliotheekinstellingen telden in 2016 zo'n 3,7 miljoen leden. Dat is een lichte daling ten opzichte van 2015, toen het totaal aantal leden rond de 3,8 miljoen uit kwam. In 2005 waren voor het laatst meer volwassenen dan kinderen en jongeren lid van de bibliotheek. Sindsdien stijgen de aantallen jeugdleden van de bibliotheek. Ook relatief is er sprake van een groeiend ledental, aangezien het aantal kinderen en jongeren in de bevolking wat daalde (van 3,8 miljoen in 2005 naar 3,6 miljoen in 2016). Het aantal volwassen leden daalde ten opzichte van 2015 met 4% naar ongeveer 1,4 miljoen leden. Het aantal jeugdleden tot 18 jaar is gestabiliseerd en ligt evenals in 2015 rond de 2,3 miljoen. De jeugdleden maken nu 62% van het totale ledenbestand van de bibliotheek uit. Deze jeugdleden mogen in de meeste bibliotheken tot en met de leeftijd van 17 jaar gratis lenen (88%).

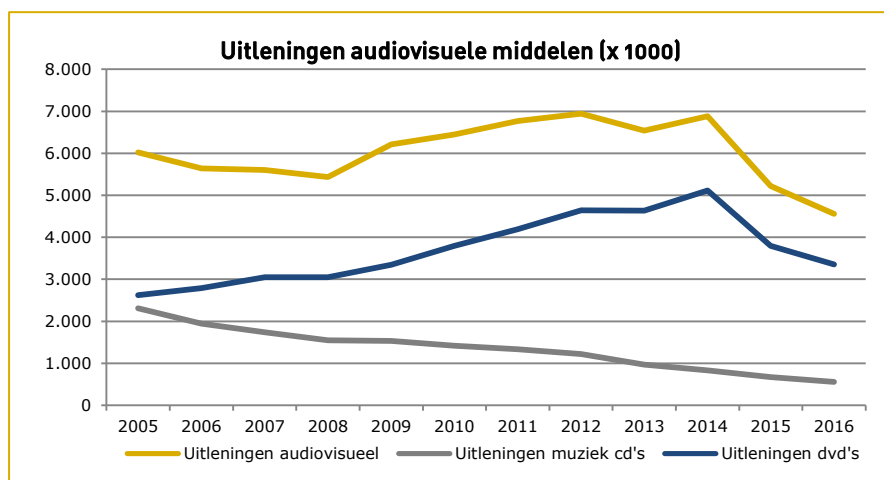
Omvang fysieke collectie daalde verder

De gezamenlijke collectie van (fysieke) boeken, muziek cd's, dvd's en bladmuziek van alle openbare bibliotheken had in 2016 een omvang van ruim 24,5 miljoen items. Dit betekent een daling van de omvang van de collectie met 3% ten opzichte van 2015. De collectie neemt overigens al meer dan twee decennia in omvang af: in 1992 bereikte de omvang van de collectie haar maximum van 44,8 miljoen items¹.

¹ Bron: CBS StatLine.

Figuur 3 *Uitleningen van fysieke boeken, 2005-2016. Bron: CBS, KB.*

Figuur 4 *Uitleningen audiovisuele middelen, 2005-2016. Bron: CBS, KB.*

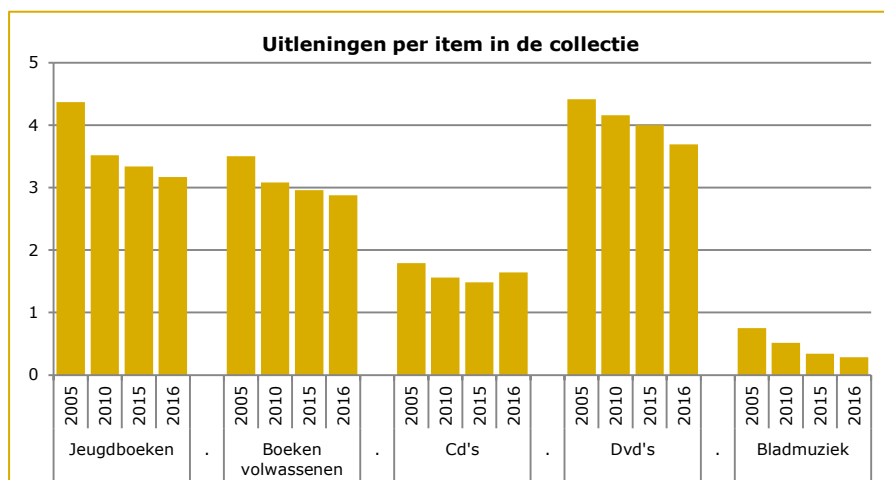
Aantal uitleningen papieren boeken daalt verder

In de periode 1987-1995 bereikten de uitleningen in het totale stelsel van openbare bibliotheken een hoogtepunt. In die jaren werden er jaarlijks (ruim) 180 miljoen materialen uitgeleend. Daarna zette een daling in die tot op de dag van vandaag voortduurt. Het overgrote deel van de materialen bestond en bestaat uit boeken.

In 2016 zijn er ruim 68,4 miljoen fysieke boeken uitgeleend, 6% minder dan in het jaar daarvoor. Het aantal uitleningen van jeugdboeken daalde met 4% ten opzichte van 2015 naar 35,8 miljoen. Het aantal uitgeleende boeken voor volwassenen nam 8% af tot 32,7 miljoen. In 2015 werden voor het eerst meer jeugdboeken dan boeken voor volwassenen uitgeleend, deze ontwikkeling heeft doorgezet in 2016. Voor zowel jeugdboeken als boeken voor volwassenen geldt dat verhoudingsgewijs steeds meer fictie en minder non-fictie wordt uitgeleend. Fictie was in 2016 goed voor 82% van alle uitleningen van papieren boeken.

Aantal uitleningen audiovisuele middelen loopt verder terug

In 2016 leenden de openbare bibliotheken tezamen 4,6 miljoen audiovisuele materialen uit, zoals cd's en dvd's. Dat is 13% minder dan het jaar daarvoor. Terwijl het aantal uitleningen van cd's zelfs al voor 2005 daalde, geldt dat voor dvd's pas sinds 2013. Zeer waarschijnlijk hangt de afname van dvd-uitleningen samen met de opkomst van video on demand-diensten zoals aangeboden door de grote tv- en internetproviders en bedrijven als Netflix.

Figuur 5 Gemiddeld aantal uitleningen per type item in de collectie, 2005-2016. Bron: CBS, KB.

Aantal uitleningen per boek licht gedaald

Een exemplaar van een willekeurig jeugdboek werd in 2016 gemiddeld 3,2 keer uitgeleend. Dat is minder vaak dan in 2005 toen dat nog 4,4 keer per jaar was, en iets minder vaak dan in 2015 (3,3 keer). Ook voor de boeken voor volwassenen geldt dat ze in 2016 gemiddeld minder vaak uitgeleend werden dan het jaar ervoor (2,9 in 2016 versus 3,0 keer in 2015). Dvd's worden, ondanks dat ze de afgelopen jaren steeds minder vaak worden uitgeleend, gemiddeld nog het meest frequent uitgeleend per item in de collectie.

Per lid hebben de bibliotheken in 2016 gemiddeld circa 20 items uit de collectie uitgeleend. Het grootste aandeel van deze uitleningen wordt gevormd door (fysieke) boeken, deze worden gemiddeld 18,4 keer per bibliotheeklid uitgeleend. Hoe kleiner het werkgebied van de bibliotheken (uitgedrukt in aantal inwoners), hoe hoger de algemene uitleenfrequentie per bibliotheeklid ligt.

Provincie	Aanvragen	Vervoerde materialen	Afleverpunten
Groningen	343.971	550.353	57
Friesland	98.153	1.048.190	49
Drenthe	104.455	208.810	41
Overijssel	351.472	996.000	96
Flevoland	162.133	482.884	11
Gelderland	111.363	2.730.300	127
Utrecht	56.045	1.481.000	68
Noord-Holland	37.424	559.796	106
Zuid-Holland	84.461	1.298.532	152
Zeeland	151.945	347.728	30
Noord-Brabant	131.962	2.122.208	207
Limburg	129.948	509.600	51
Totaal	1.763.332	12.335.401	995

Tabel 1 (Inter)bibliothecair leenverkeer binnen provincies, 2016. Bronnen: Samenwerkende POI's Nederland; CBS (Statline); KB.

Tussen provincies	Aanvragen	Vervoerde materialen	Afleverpunten
- boeken	15.250	30.500	
- cd's	38.990	77.980	
Subtotaal	54.240	108.480	
IBL binnen Noord- en Zuid-Holland ²	72.184	198.200	
Totaal	126.424	306.680	11

Tabel 2 (Inter)bibliothecair leenverkeer tussen provincies, 2016. Bronnen: Samenwerkende POI's Nederland; CBS (Statline); KB.

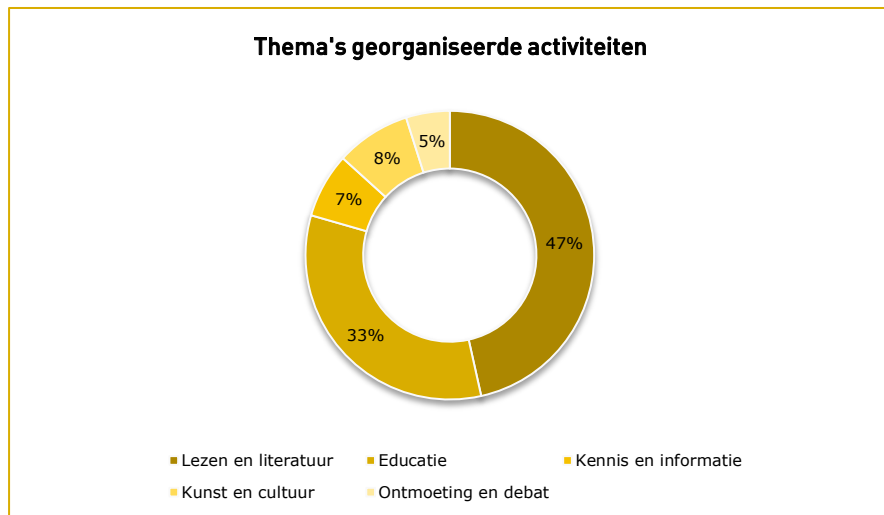
² IBL tussen Noord- en Zuid-Holland vindt plaats via ProBiblio in Hoofddorp en niet via landelijk IBL-transport.

Interbibliothecair leenverkeer

Een taak die in het stelsel op provinciaal niveau is belegd, is het transport van fysieke materialen tussen bibliotheekorganisaties interbibliothecair leenverkeer (IBL).

Verreweg de meeste materialen in het IBL blijven binnen de provinciegrenzen. Het is de provinciale ondersteuningsinstelling (POI) die de verplaatsingen uitvoert. In 2016 ging het landelijk om zo'n 12,34 miljoen verplaatsingen heen en terug. Het aantal materialen betreft dus ongeveer de helft van dat aantal: 6,17 miljoen. In 1,76 miljoen van deze gevallen, een kleine 30%, gaat het om boeken en cd's die door gebruikers specifiek zijn aangevraagd bij hun bibliotheek. Dit kunnen boeken zijn die de eigen bibliotheekorganisatie niet bezit, maar een andere in het provinciale netwerk wel. Daarnaast zijn het aanvragen bij de 'plusbibliotheken', die een achtergrondcollectie hebben op hbo+ niveau.³

³ In deze aantallen is ook onderling leenverkeer (tussen vestigingen van één basisbibliotheek) meegeteld dat door de POI's wordt uitgevoerd.

Figuur 6 Thema's georganiseerde activiteiten, 2016. Bron: KB.

3. Kernfuncties

Voor openbare bibliotheken gelden cijfers over ledentallen, collecties, bezoeken en uitleningen traditioneel als kernindicatoren. Deze indicatoren bieden echter maar beperkt zicht op de maatschappelijke functies die de openbare bibliotheek ook vervult. De bibliotheek heeft ook taken op het gebied van leesbevordering, informele educatie en cultuur. Om het effect van deze functies aan te kunnen tonen, wordt – ook in internationaal verband – gewerkt aan de ontwikkeling van meetinstrumenten die meer zicht bieden op de mate waarin maatschappelijke waarde wordt gecreëerd.

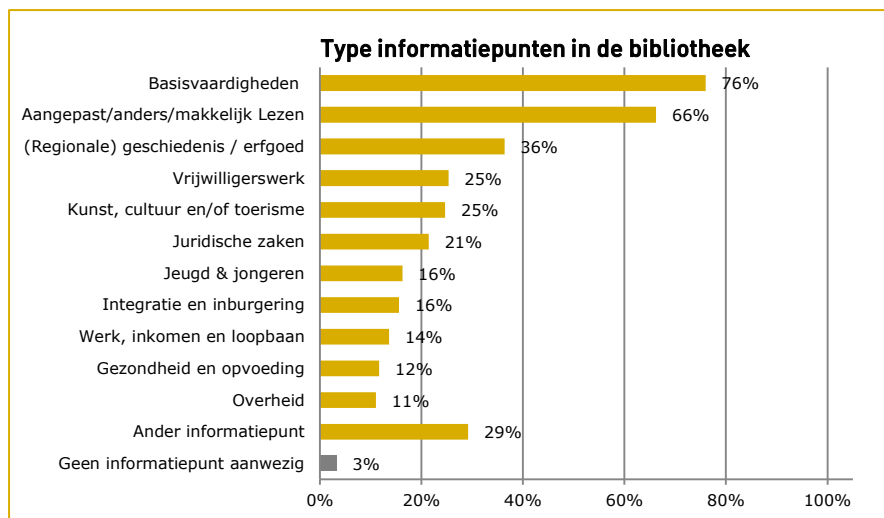
Met de invoering van de Wsob ligt er ook een wettelijke basis ten grondslag aan deze metingen. Artikel 5 van de wet omschrijft 5 kernfuncties waaraan elke bibliotheekorganisatie moet voldoen:

1. ter beschikking stellen van kennis en informatie
2. bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie
3. bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur
4. organiseren van ontmoeting en debat
5. laten kennis maken met kunst en cultuur.

3.1 Activiteiten

Aantal georganiseerde activiteiten neemt fors toe

Bij het invulling geven aan de kernfuncties uit de wet organiseren bibliotheken veelsoortige activiteiten. Sinds 2014 registreren bibliotheekorganisaties deze activiteiten systematisch en worden ze geclassificeerd naar kernfunctie. Met de BOP-enquête 'Gegevenslevering Wsob' is informatie verzameld over het aantal georganiseerde activiteiten. In dit hoofdstuk wordt deze informatie aangevuld met resultaten van BOP-enquêtes rondom specifieke thema's, zoals basisvaardigheden en het onderwijs.

Figuur 7 Informatiepunten binnen de bibliotheekorganisatie, 2016. Bron: KB.

Figuur 8 Meest voorkomende type activiteiten georganiseerd op het gebied van Kunst en cultuur (ongeacht het aantal georganiseerde activiteiten), 2016. Bron: KB.

In 2014 werden ruim 72.000 activiteiten geteld door de gezamenlijke bibliotheekorganisaties. Het jaar erop waren het er een kleine 79.000. In 2016 tekende zich vervolgens een forse stijging af tot ruim 97.000 activiteiten⁴. Duidelijk is dat lezen & literatuur (47%) en ontwikkeling & educatie (33%) het grootste deel van de activiteiten uitmaken. Toch moet de omvang van de andere drie kernfuncties niet worden onderschat; het gaat bij kennis & informatie (7%), kunst & cultuur (8%) en ontmoeting & debat (5%) ook om substantiële aantallen activiteiten.

Breed aanbod aan informatiepunten

Hoewel er op het vlak van kennis & informatie nog relatief weinig activiteiten worden georganiseerd, bieden vrijwel alle bibliotheekorganisaties één of meer informatiepunten aan (97%). Een basisbibliotheek biedt gemiddeld 3-4 verschillende informatiepunten aan en hoe groter het werkgebied (aantal inwoners), hoe meer informatiepunten. De typen informatiepunten zijn zeer uiteenlopend. Basisvaardigheden (76%) en Lezen (66%) zijn de belangrijkste thema's waar de informatiepunten op zijn ingericht en komen in bibliotheekorganisaties van diverse omvang voor. Informatiepunten gericht op meer specifieke domeinen komen ook relatief vaak voor, vooral in bibliotheken met een groter werkgebied (100.000 inwoners of meer).

Kunst en cultuur breed gedragen thema

Het aandeel activiteiten op het gebied van kunst & cultuur is relatief klein, maar bijna alle bibliotheken rekenen dergelijke activiteiten tot het aanbod (97%). De meeste bibliotheken organiseren activiteiten als lezingen (81%), exposities (65%) en/of cursussen / workshops (49%) omtrent deze kernfunctie.

⁴ De wijze waarop het aantal activiteiten geregistreerd wordt, verschilt sterk per bibliotheek.. Deze aantallen geven een goede indicatie van het aantal activiteiten, maar om de aantallen zuiver te meten dienen de definities en registratiewijze verder aangescherpt te worden.

Samenwerkingspartners rondom dienstverlening kernfuncties		
Overheid	Gemeente(n)	97%
	Provincie(s)	19%
Onderwijs	Basisscholen (inclusief brede scholen)	95%
	Voortgezet onderwijs	74%
	ROC en andere instellingen voor beroepsonderwijs	52%
	Hogeschool	13%
	Universiteit	5%
Voor- en vroegschoolse educatie	Kinderopvanginstellingen en/of hun koepelorganisaties	81%
	Consultatiebureaus	69%
Basisvaardigheden en non-formeel lezen	Stichting Lezen & Schrijven	84%
	Computercursussen en digitale geletterdheid	70%
	Andere taalaanbieders (ook vrijwilligersorganisaties)	64%
	Vluchtelingen (bv COA, Vluchtelingenwerk)	61%
	Andere educatieve instellingen en aanbieders	49%
Culturele instellingen	Theater	44%
	Museum	38%
	VVV	25%
	Archief	23%
	Filmhuis	22%
	Schouwburg	18%
	Kunstuitleen	15%
	Bioscoop	13%
Overige instellingen	Maatschappelijke dienstverleners	58%
	Jeugd en Gezin (bv jeugdgezondheidszorg, CJG, Consultatiebureaus, Humanitas, vrijwilligersorganisaties)	57%
	Zorginstellingen	49%
	Organisaties gericht op persoonlijke ontwikkeling, ontmoeting, vrijetijdsbesteding en creativiteit (ook vrijwilligersorganisaties)	40%
	Werk en inkomen (bv CWi, UWV, SVB, vakbonden)	35%
	Financiële en juridische dienstverleners	34%
	Commerciële dienstverleners	23%
	Anders	6%

Tabel 3 Partners waarmee bibliotheken samenwerken rondom de dienstverlening die op de verschillende kernfuncties aangeboden wordt, 2016. Bron: KB.

Gemeenten en basisscholen prominente partners kernfuncties

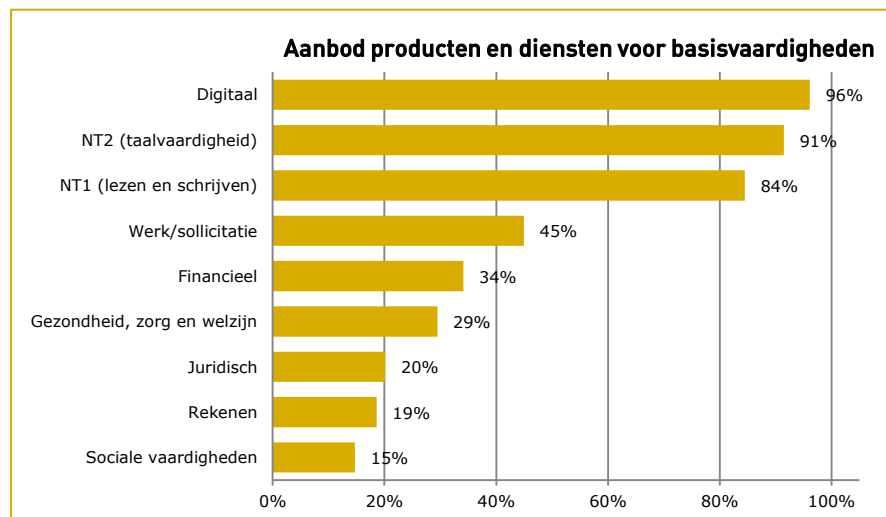
Bibliotheken werken met veel en diverse partnerorganisaties samen rondom de dienstverlening die op de vijf kernfuncties aangeboden wordt. Gemiddeld werken de bibliotheken met 13 verschillende partners samen. Vrijwel alle bibliotheken werken met de gemeente(n) (97%) en basisscholen (95%) samen. Ook met Stichting Lezen & Schrijven (84%), kinderopvanginstellingen (81%) en het voortgezet onderwijs (74%) wordt door veel bibliotheken samengewerkt omtrent de kernfuncties.

Hoe groter het werkgebied van de bibliotheek (in aantal inwoners), hoe meer partners de dienstverlening rondom de kernfuncties kent. Verschillen zijn met name zichtbaar in de samenwerking met partners die minder lokaal en meer regionaal opereren, zoals provincies en hogescholen. Daarnaast werken de grotere bibliotheken ook meer samen met partners die actief zijn binnen de domeinen die relatief nieuw zijn voor bibliotheken, zoals financiële en juridische dienstverlening en werk en inkomen.

Thema's BOP-metingen 2016-2017

Overzicht 1 Thema's metingen Bibliotheekonderzoekplatform (BOP), 2016-2017.

Figuur 9 Aanbod producten en diensten rondom basisvaardigheden voor volwassenen. Bron: KB, 'Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen', 2016.

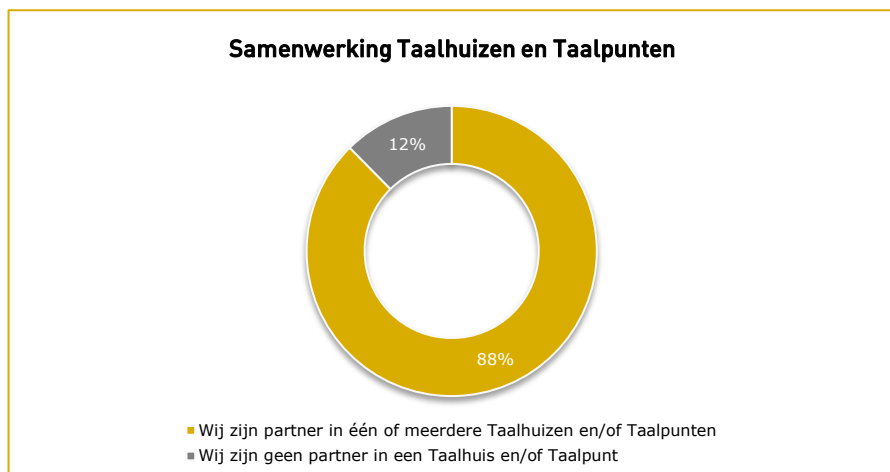
3.2 Landelijke programma's

Met het actieprogramma 2016-2018 'Tel mee met Taal' willen de Ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Volksgezondheid, Welzijn en Sport samen laaggeletterdheid voorkomen en bestrijden. In de uitvoering staan landelijke programma's centraal: voor de jeugd de Kunst van Lezen (door Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek) en voor de volwassenen het programma Taal voor het Leven (door Stichting Lezen & Schrijven). In het kader van deze programma's worden via het BOP specifieke thema-metingen uitgevoerd - weergegeven in Overzicht 1. Zo is de product- en dienstverlening van bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen in kaart gebracht en is onderzoek uitgevoerd naar BoekStart en de Bibliotheek *op school*, programma's die worden aangestuurd door Kunst van Lezen. In deze paragraaf komen een aantal uitkomsten van deze onderzoeken aan bod, die meer inzicht verschaffen in de invulling van de kernfuncties.

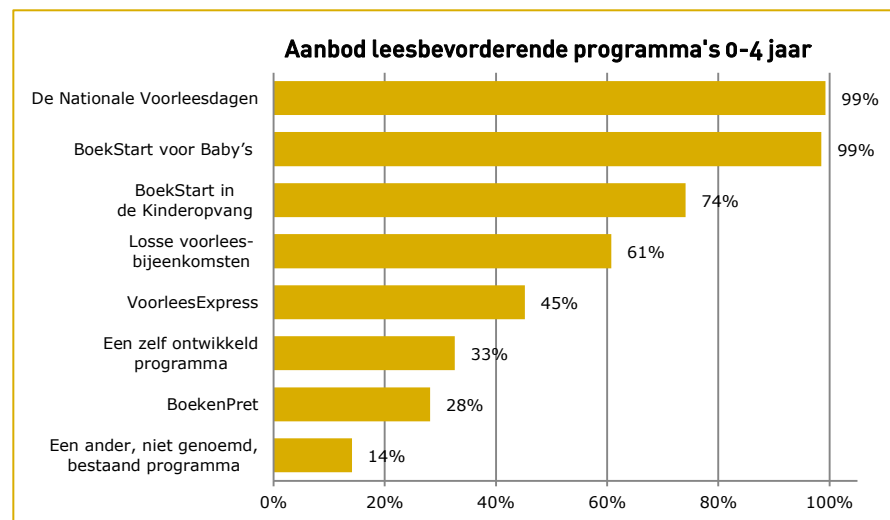
Digitaal en taal vormen kern van het aanbod Basisvaardigheden

Vanuit het programma 'de Bibliotheek *en basisvaardigheden*' werkt de Koninklijke Bibliotheek, in samenwerking met het netwerk van Provinciale Ondersteuningsinstellingen (POI's) en andere stakeholders, aan de ontwikkeling, ontsluiting en implementatie van een landelijke educatieve programmalijn en het ondersteunen van bibliotheken in het vormgeven van beleid en activiteiten binnen de aanpak van Taal voor het Leven.

De 129 (basis)bibliotheken die aan de BOP-enquête 'Basisvaardigheden 18+, 2016' hebben deelgenomen, bieden allen producten en/of diensten aan voor één of meer basisvaardigheden voor volwassenen. Digitale vaardigheden en taalvaardigheid zijn verweven in het aanbod van circa

Figuur 10 Samenwerking met Taalhuizen en Taalpunten. Bron: KB, 'Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen', 2016.

Figuur 11 Aanbod leesbevorderende programma's voor kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar. Bron: KB, 'Dienstverlening openbare bibliotheken rondom voor- en vroegschoolse educatie', 2016.

negen op de tien de bibliotheken. Bij 91% van de bibliotheken bestaat het aanbod op het gebied van taalvaardigheid - onder andere - uit het gebruik van de fysieke en digitale collectie en/of het gebruik van de computers. Daarnaast biedt driekwart van de bibliotheken non-formele cursussen, opleidingen en oefenprogramma's en/of advies, doorverwijzing en intakes aan. Op het gebied van digitale vaardigheden is een duidelijke toename te zien in het aanbod van de landelijke programma's Klik & Tik en Digisterker (beide door 84% van de bibliotheken aangeboden).

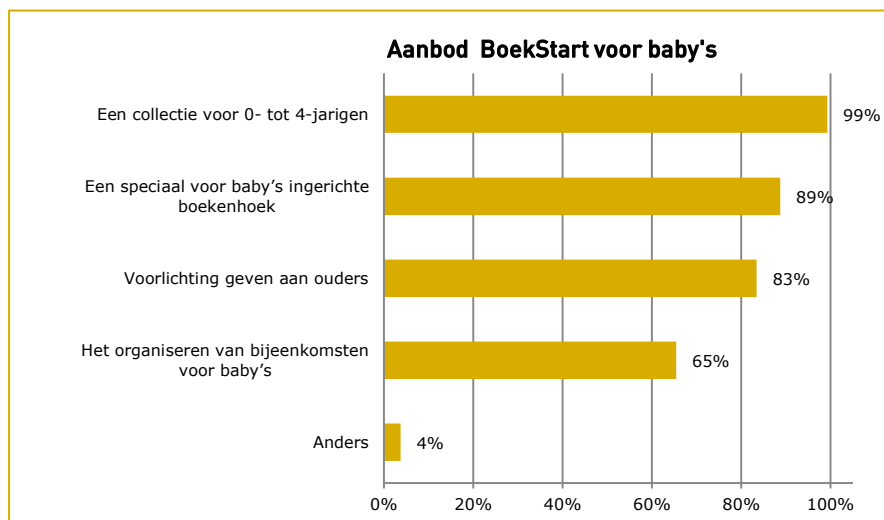
Een belangrijke doelstelling van het programma is dat elke bibliotheek in 2018 een Taalhuis heeft waarin álle dienstverlening op het gebied van basisvaardigheden in de breedte plaatsvindt. In 2016 werkte 88% van de bibliotheken samen met minimaal één Taalhuis of Taalpunt. Gemiddeld werken zij met 2 tot 3 verschillende Taalhuizen en/of Taalpunten samen. Eind 2016 bevonden de meeste Taalhuizen en Taalpunten zich in de fasen *Open* en *Borging*.

Groot bereik BoekStart voor baby's en BoekStart in de kinderopvang

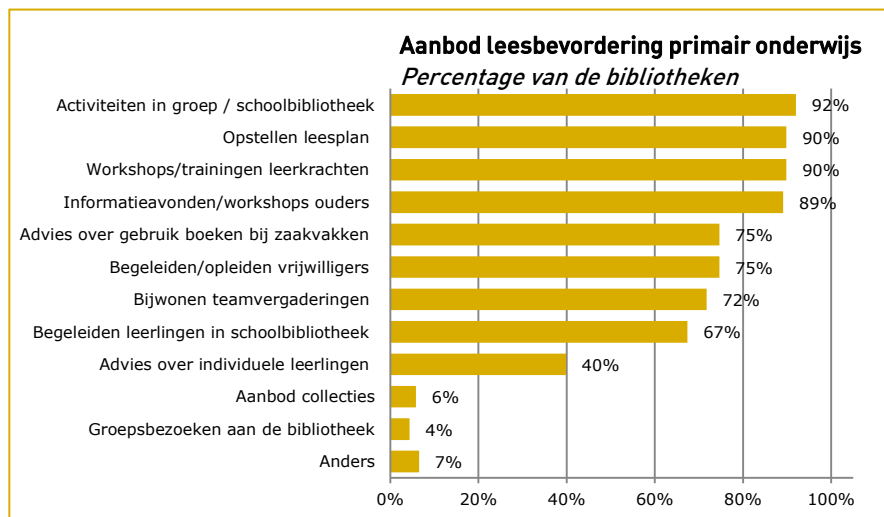
BoekStart is één van de meest wijdverspreide leesbevorderingsprogramma's van bibliotheken in Nederland. In juni 2017 namen 152 (basis)bibliotheken deel aan BoekStart voor baby's en 130 aan BoekStart in de kinderopvang. In 2016 zijn circa 56.500 BoekStart koffertjes verzonden naar bibliotheken. Dat komt overeen met 33% van de in 2015 in Nederland geboren baby's.⁵

Naast BoekStart organiseren bibliotheken een breed scala aan leesbevorderende activiteiten en programma's voor kinderen van 0 tot 4 jaar. Vrijwel alle 135 bibliotheken die aan de BOP-enquête 'Voor- en

⁵ Bron: Feitenrelaas 2017, Kunst van Lezen.

Figuur 12 Aanbod producten en diensten bibliotheken in het kader van BoekStart voor baby's. Bron: KB, 'Dienstverlening openbare bibliotheken rondom voor- en vroegschoolse educatie', 2016.

Figuur 13 Aanbod diensten voor primair onderwijs rondom leesbevordering. Bron: KB, 'Samenwerking openbare bibliotheken met het primair onderwijs', 2015-2016.

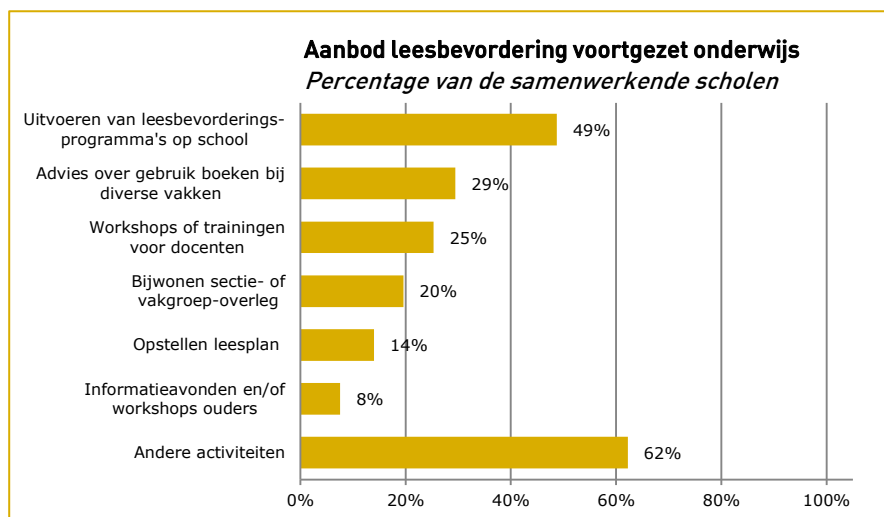
vroegschoolse educatie, 2016' hebben deelgenomen, doen mee aan De Nationale Voorleesdagen, evenals in 2015 (98%). Daarnaast organiseert 61% van de bibliotheken losse voorleesbijeenkomsten (zonder vast programma).

Vrijwel alle bibliotheken die BoekStart voor baby's organiseren, bieden een collectie voor 0- tot 4-jarigen aan. Daarnaast biedt het merendeel van deze bibliotheken een speciaal voor baby's ingerichte boekenhoek (89%) en voorlichting voor ouders (83%) aan. Bijeenkomsten voor (ouders van) baby's worden weliswaar regelmatig georganiseerd (65%), maar maken nog niet in alle bibliotheken standaard onderdeel uit van het aanbod. Voorlichting en bijeenkomsten worden minder vaak aangeboden door bibliotheken met een relatief klein werkgebied (in aantal inwoners).

Verdieping samenwerking bibliotheken en primair onderwijs

Met het onderzoek 'Samenwerking primair onderwijs 2016-2017' is via het BOP in kaart gebracht hoe de dienstverlening van openbare bibliotheken er uitziet voor het primair onderwijs. Dit gebeurt in landelijke programma's zoals de Bibliotheek *op school*, maar ook in zelf ontwikkelde programma's en initiatieven. De 138 (basis)bibliotheken die aan de BOP-enquête 'Samenwerking primair onderwijs 2016-2017' hebben deelgenomen, werken samen met 81% van de scholen in hun werkgebied (totaal 5.530 scholen van de ca. 7.500 in Nederland) op het gebied van leesbevordering. Met 43% werken ze samen in het kader van informatievaardigheden en met 33% rondom mediawijsheid.

De deelnemende bibliotheken organiseren bijna allemaal activiteiten in de groep of de schoolbibliotheek (georganiseerd door 92% van de bibliotheken). Ook leesplannen (90%), workshops en trainingen voor leerkrachten (90%) en/of informatieavonden en workshops voor ouders

Figuur 14 Aantal samenwerkende VO-scholen waarop bibliotheken activiteiten op het gebied van leesbevordering uitvoeren. Bron: KB, 'Samenwerking openbare bibliotheken met het voortgezet onderwijs', 2015-2016.

(89%) worden vaak aangeboden. Daarmee bieden bibliotheken diensten en producten aan de gouden driehoek op het gebied van leesbevordering: de kinderen, de ouders en de leerkrachten.

Verdieping samenwerking bibliotheken en voortgezet onderwijs

Met het onderzoek 'Samenwerking voortgezet onderwijs 2016-2017' is via het BOP in kaart gebracht hoe de dienstverlening van openbare bibliotheken er uitziet voor het voortgezet onderwijs. De 133 responderende bibliotheken werken op het gebied van leesbevordering samen met 79% van de scholen in hun werkgebied (totaal 466 scholen van de ca. 1.600 in Nederland). In het kader van informatievaardigheden wordt samengewerkt met 28% van de scholen en aan 21% van de scholen leveren de bibliotheken diensten rondom mediawijsheid.

Bijna alle bibliotheken die samenwerken met het voortgezet onderwijs, werken samen met het VMBO (94%). Programma's zoals de Bibliotheek *op school* zijn vaak primair op het VMBO gericht, maar er wordt steeds meer aandacht besteed aan andere onderwijssoorten. Zo geeft 81% van de bibliotheken aan ook op HAVO niveau samen te werken met het onderwijs en werkt 74% samen met VO-scholen die VWO aanbieden.

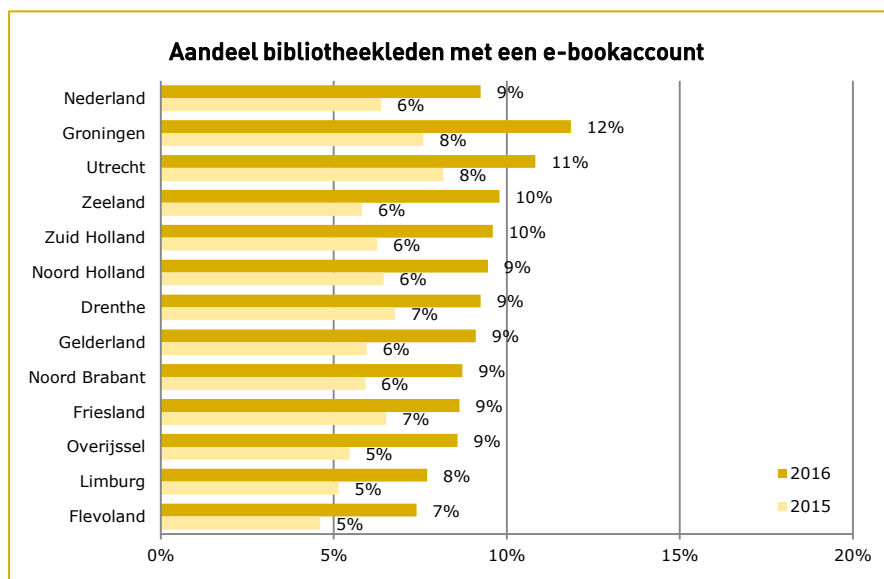
Het aanbod voor het voortgezet onderwijs op het gebied van leesbevordering is met name gericht op de leerlingen en de scholen en minder op de ouders. Het uitvoeren van leesbevorderingsprogramma's op school is de meest voorkomende activiteit (gemiddeld op 49% van de samenwerkende scholen op het gebied van leesbevordering). Daarnaast wordt relatief vaak advies geboden over het gebruik van boeken bij diverse vakken (29%), worden er workshops of trainingen voor docenten gegeven (25%) en worden op 25% van de scholen sectie- of vakgroepeerleggen bijgewoond.

De Bibliotheek *op school*

Eind 2016 doen bijna 2.400 reguliere basisscholen mee aan de Bibliotheek *op school* primair onderwijs. Het gaat om 444 scholen die in de zogenaamde acquisitiefase verkeren en 1.954 scholen die een contract met 128 bibliotheken hebben. Bij het speciaal onderwijs zijn dat in totaal 137 van de 278 scholen voor Speciaal Basisonderwijs (SBAO), uitgevoerd door 48 basisbibliotheken. In totaal is er een Bibliotheek *op school* op 38% van de reguliere en speciaal basisscholen in Nederland. Bij het regulier basisonderwijs bedraagt het aandeel 37% (43,5% als alleen scholen in het werkgebied van bibliotheken als basis wordt genomen) en in het speciaal onderwijs 49%. Uitgaand van de gemiddelde aantallen leerlingen op reguliere en speciale basisscholen worden 562.500 kinderen bereikt met de Bibliotheek *op school*.

In 2013 is het leesbevorderingsprogramma Kunst van Lezen gestart met het uitbreiden van het programma de Bibliotheek *op school* in het voortgezet onderwijs. Het vmbo kreeg en krijgt daarbij de meeste aandacht omdat daar nauwelijks nog mediatheken zijn, en ook omdat het vmbo relatief veel laaggeletterde leerlingen telt. Via de Bibliotheek *op school* vmbo werden eind 2016 30 basisbibliotheken (20%) en 55 scholen met circa 46.000 leerlingen bereikt (12% van het totaal aantal vmbo-leerlingen). In 2017 zijn hier een aantal nieuwe locaties bij gekomen.⁶ De bibliotheken die aan de BOP-meting 'Samenwerking voortgezet onderwijs 2016-2017' hebben deelgenomen, werkten aan het eind van het schooljaar 2016-2017 in totaal samen met 86 VO-scholen volgens de aanpak de Bibliotheek *op school* en voeren verkennende gesprekken gevoerd over het invoeren van de aanpak met 64 scholen.

⁶ Bron: Feitenrelaas 2017, Kunst van Lezen.

Figuur 15 Aandeel bibliotheekleden met een e-bookaccount, 2015-2016. Bron: KB.

4. De digitale bibliotheek

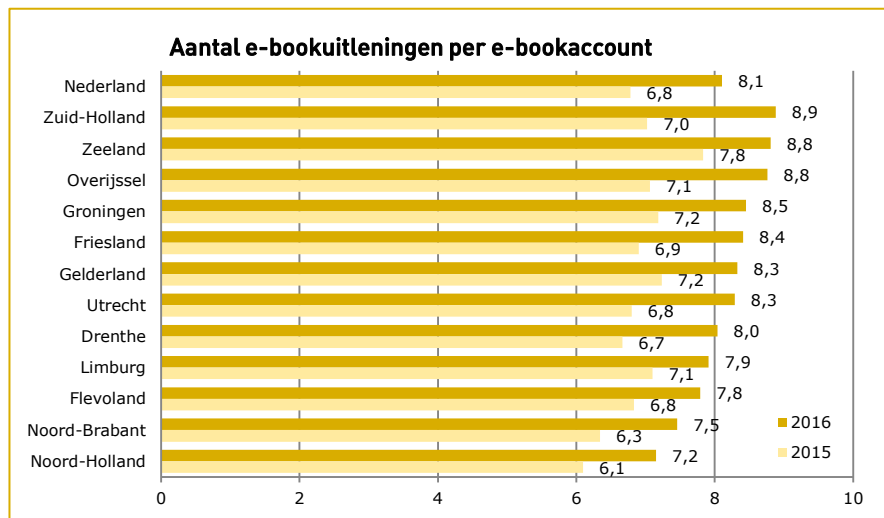
4.1 E-books

Sterke toename in aantal nieuwe e-bookaccounts

In 2015 heeft de KB voor het eerst cijfers over e-books verzameld in het kader van de Gegevenslevering Wsob. Destijds werden ruim 80 duizend nieuwe e-bookaccounts aangemaakt via de portal bibliotheek.nl, in 2016 is dit toegenomen tot ruim 109 duizend⁷. Daarmee kwam het totaal aantal bibliotheekleden met een e-bookaccount eind 2016 uit op circa 344 duizend leden. De meerderheid daarvan is lid van een fysieke openbare bibliotheek, maar circa 2,6 duizend accounts zijn *digital only* accounts. Ruim 59% van de e-bookaccounts wordt gezien als actieve accounts: leden die in de afgelopen 12 maanden minstens 1 e-book hebben geleend. Ook in het aandeel actieve leden is sprake van een toename ten opzichte van 2015 (56%). Van alle e-bookaccounts behoort het merendeel toe aan volwassenen. Het aandeel jeugd met een e-book account is sinds 2015 gestegen van 15% naar 19%.

Figuur 17 toont het aandeel leden van de bibliotheek dat een e-bookaccount heeft voor Nederland als geheel en uitgesplitst naar provincie. In 2015 had ruim 6% van de bibliotheekleden e-bookaccount, in 2016 is dit toegenomen tot 9% van de leden. In alle provincies is een toename van het aandeel bibliotheekleden met een e-bookaccount zichtbaar. In de provincie Groningen hebben relatief de meeste bibliotheekleden een e-bookaccount (bijna 12%) en in Flevoland de minste (ruim 7%).

⁷ Vanaf 19 juni 2017 kan men op de website onlinebibliotheek.nl terecht voor het uitzoeken van e-books en cursussen en voor informatie over luisterboeken.

Figuur 16 Aantal e-bookuitleningen per e-bookaccount, 2015-2016. Bron: KB.

Figuur 17 Totaal aantal e-bookuitleningen, 2016. Bron: KB.

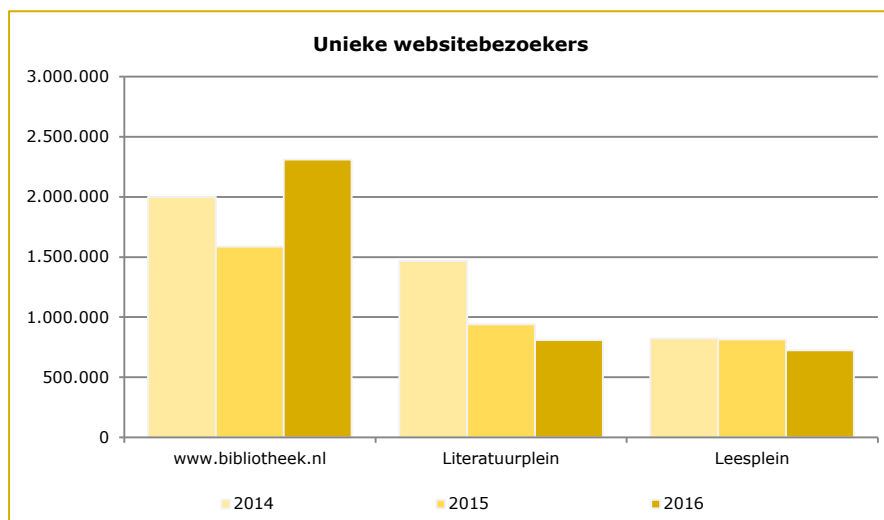
Omvang e-bookcollectie 14,2 duizend titels

In het digitale tijdperk kan men verwachten dat de omvang van fysieke collecties afneemt en die van de digitale juist stijgt. Dit is hier ook het geval. In de afgelopen jaren zijn diverse collecties ontwikkeld – de landelijke e-bookportal, de Vakantiebieb-app, de Luisterbieb-app – die een groeiend aantal items omvatten. Afgezet tegen de fysieke collecties gaat het vooral om bescheiden aantallen, maar de groei is zichtbaar. De collectie e-books waarvoor een licentie is afgesloten nam toe van 11.700 naar 14.200. In de Luisterbieb waren in 2016 750 titels te beluisteren. De Vakantiebieb is met opzet beperkt in collectieomvang.

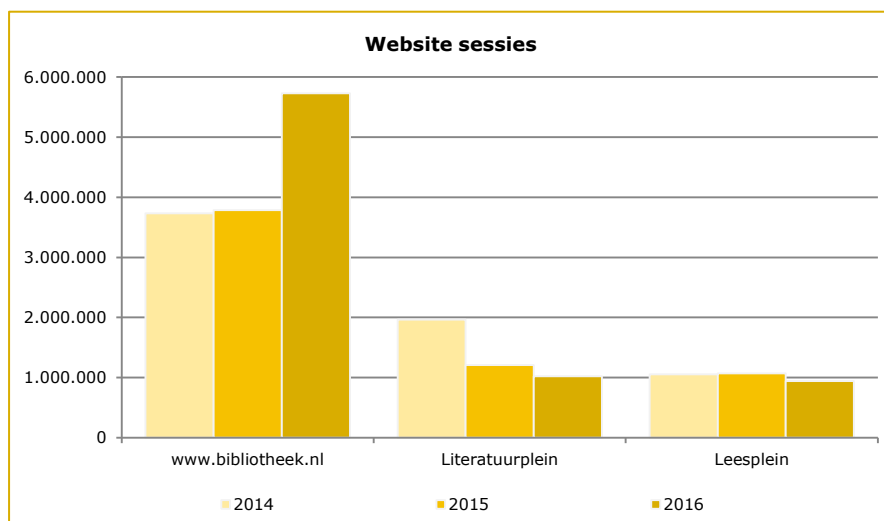
Ruim 2,7 miljoen e-bookuitleningen via het e-book platform

De uitleen van boeken via het e-bookplatform groeit gestaag. Hoewel ieder lid van een fysieke bibliotheek deze dienst zonder meerkosten kan gebruiken, heeft nog maar een minderheid van hen een account aangemaakt op het platform. Medio 2017 werd het 400.000e account geregistreerd op een totaal van 3,7 miljoen 'fysieke leden'. In 2016 zijn er bijna drie miljoen e-books geleend, gemiddeld acht per account. Daarbij zijn de verschillen tussen de provincies niet heel groot. In vergelijking met de fysieke uitleningen is echter wel een groot verschil zichtbaar: fysiek worden circa 18 boeken per bibliotheeklid uitgeleend.

Het merendeel van de uitgeleende e-books wordt gelezen via de app, op een mobiel of tablet (60%). De downloads voor op een e-reader beslaan 37% van de uitgeleende e-books, slechts 3% wordt online gelezen. Circa negen op de tien uitgeleende e-books zijn boeken voor volwassenen. Er worden beduidend meer fictie e-books (88%) uitgeleend dan non-fictie (12%), zowel voor jeugd als voor volwassenen.

Figuur 18 Unieke websitebezoekers, 2014-2016. Bron: KB.

Figuur 19 Website-sessies, 2014-2016. Bron: KB.

Bovenop de uitleningen via het reguliere e-bookplatform komen nog de uitleningen via de Vakantiebieb-app en de luisterboeken van de Luisterbieb. Uit de Vakantiebieb werden in 2015, 2016 en 2017 telkens zo rond de 2 miljoen e-books geleend, in de zomer van 2017 vanuit een kleine 800.000 geregistreerde accounts. Via de Luisterbieb werd in de maand juli 2017 een piek van 125.000 beluisterde bestanden geregistreerd.

4.2 Bibliotheekwebsites

Toename bezoekers bibliotheek.nl

Met de landelijke bibliotheekwebsite www.bibliotheek.nl wordt jaarlijks circa 13% van de Nederlandse bevolking bereikt⁸. In 2016 was bibliotheek.nl het portal voor meer informatie over de bibliotheek, de landelijke catalogus en toegang tot e-books, cursussen en de Luisterbieb.⁹ In het aantal unieke bezoekers van www.bibliotheek.nl is voor 2016 een toename zichtbaar ten opzichte van 2015. Ook het aantal sessies voor deze website is toegenomen ten opzichte van 2015. Voor de websites Literatuurplein en Leesplein zijn zowel het aantal bezoekers als het aantal sessies echter licht gedaald.

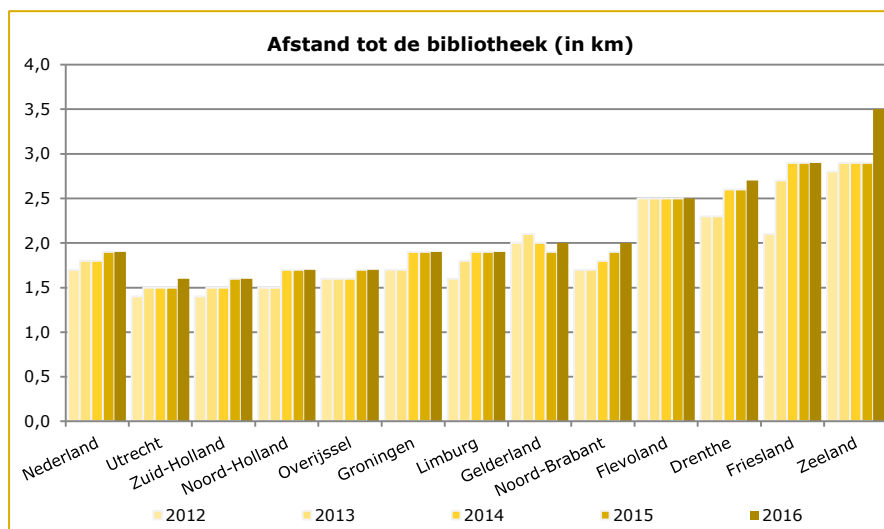
⁸ Bron: Onderzoek bereik KB-websites, 2016.

Met dit onderzoek is inzicht verschaft in het bezoekersgedrag voor geselecteerde KB-websites en niet-KB websites met voldoende traffic in de periode juni 2015 t/m juli 2016.

⁹ Vanaf 19 juni 2017 kan men op de website onlinebibliotheek.nl terecht voor het uitzoeken van e-books en cursussen en voor informatie over luisterboeken.

Aantal punten / locaties	2012	2013	2014	2015	2016
Vestigingen en hoofdvestigingen	843	810	802	770	767
Servicepunten	220	225	209	232	194
Bibliotheekbushaltes	499	262	212	141	68
Afhaalpunten	0	14	31	56	63
Miniservicepunten	106	87	59	56	56
Zelfbedieningsbibliotheken zonder bemanning	6	4	4	11	19

Tabel 4 Aantal fysieke bibliotheekpunten / -locaties, 2012-2016. Bron: G!ds / VOB.

Figuur 20 Gemiddelde afstand tot een bibliotheekvestiging per provincie, 2012-2016.¹⁰ Bron: CBS.

¹⁰ Het gaat hier om (hoofd-)vestigingen en servicepunten.

5. Bibliotheekorganisaties en -vestigingen

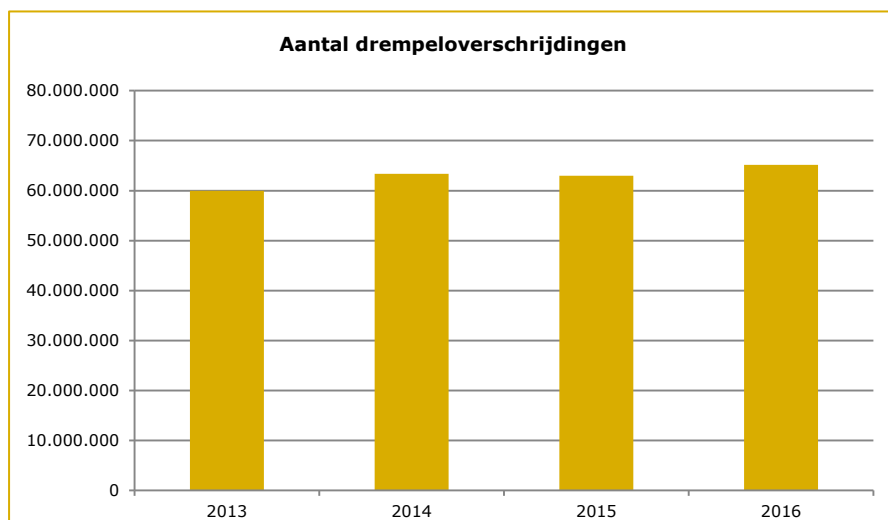
Het is in de openbare bibliotheeksector van belang om organisaties en vestigingen te onderscheiden. Ten tijde van de Bibliotheekvernieuwingsoperatie tussen 2001 en 2008 was het beleid om grotere organisatorische eenheden te smeden. Gemeentebibliotheken fuseerden tot 'basisbibliotheken' die in meerdere gemeenten bibliotheekdiensten verleenden. In de jaren '90 van de vorige eeuw piekte het aantal zelfstandige organisaties boven de zeshonderd; ongeveer evenveel als er gemeenten waren. In 2000 telde Nederland 542 openbare bibliotheekorganisaties. Onder impuls van de Bibliotheekvernieuwing resteerden er in 2008 nog 194, een aantal dat verder (maar in lager tempo) daalde tot 154 in 2016.

Afname bibliotheekorganisaties en fysieke locaties

De daling van het aantal bibliotheekorganisaties is al meer dan twintig jaar gaande en heeft te maken met schaalvergroting en fusies, waarbij kleinere bibliotheekorganisaties - die vaak slechts in één of twee gemeenten actief zijn - opgaan in grotere bibliotheekinstellingen. Inmiddels kennen meer dan twintig bibliotheekinstellingen een werkgebied van vijf of meer gemeenten, waarvan vier zelfs tien gemeenten of meer. Net als het aantal bibliotheekorganisaties, nam ook het aantal fysiek te bezoeken bibliotheeklocaties, servicepunten en bibliobushaltes verder af in 2016. Het aantal afhaalpunten en zelfbedieningsbibliotheken - met beperkte dienstverlening - nam toe, maar dit kan de overall neerwaartse trend niet recht trekken.

Gemiddelde afstand tot de bibliotheek toegenomen

Samenhangend met de afname van het aantal fysiek te bezoeken bibliotheeklocaties is de gemiddelde afstand tot de bibliotheek voor Nederlanders de afgelopen jaren toegenomen tot 1,9 kilometer in 2015.

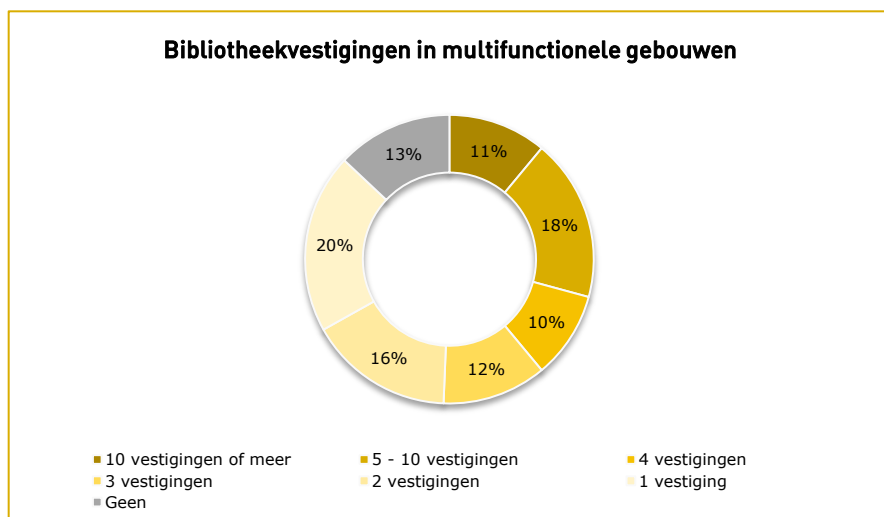
Figuur 21 Aantal fysieke bibliotheekbezoeken, 2012-2016. Bron: KB / VOB.

Het betreft hier de gemiddelde afstand van alle inwoners tot de dichtstbijzijnde bibliotheek, zijnde een (hoofd-) vestiging of servicepunt, berekend over de weg. Hoewel de afstand tot de bibliotheek in sommige provincies in 2016 is toegenomen, is de gemiddelde afstand tot de bibliotheek in Nederland gelijk gebleven. In Zeeland vond in 2016 de grootste toename in de afstand plaats (van 2,9 naar 3,5 km). Een verklaring voor deze toename is dat afhaalpunten en miniservicepunten in de afstandsrekening door het CBS niet worden meegenomen als locaties.

Circa 65 miljoen drempeloverschrijdingen in 2016

Openbare bibliotheken zijn een maatschappelijke voorziening waar leden en niet-leden terecht kunnen voor informatie, advies, activiteiten en om ter plekke te lezen of muziek te luisteren – de complete collectie van 580.000 cd's van Muziekweb/Centrale Discotheek Rotterdam is via streaming volledig te beluisteren. De bezoekfunctie, die dus nadrukkelijk ook voor niet-leden openstaat, wordt niet goed in kaart gebracht met cijfers over het aantal uitleningen.

In steeds meer bibliotheekvestigingen staan bij de in-/uitgang tellerpoortjes die het aantal bewegingen registreren. Sinds 2012 wordt met behulp van deze cijfers – en bij schattingen voor de vestigingen waarin zulke telportjes nog ontbreken – een redelijk betrouwbaar cijfer verkregen voor het landelijke aantal bezoeken. De Vereniging van Openbare Bibliotheken meldt op haar website dat het aantal jaarlijkse fysieke bibliotheekbezoeken tussen 2010 en 2013 daalde van 74 naar 60 miljoen landelijk. In 2014 was er een stijging naar 63,4 miljoen en ook in 2015 hebben er naar schatting circa 63 miljoen bezoeken plaatsgevonden. In de 'Gegevenslevering Wsob' over 2016 wordt het totaal aantal drempeloverschrijdingen op circa 65 miljoen geschat.

Figuur 22 Aantal vestigingen waarbij de bibliotheek is ondergebracht in een gezamenlijk (multifunctioneel) gebouw met andere instellingen, 2016. Bron: KB.

Multifunctionele accommodaties waarin sprake is van...	Alle	De meeste	Enkele	Geen	Weet niet
(Deels) gedeelde publieksruimte	51%	19%	25%	5%	1%
Gezamenlijke programmering	14%	7%	37%	40%	2%
(Deels) gedeelde kantoorruimte	14%	4%	32%	49%	1%
Gedeelde of overlappende missie	10%	4%	27%	53%	6%
Gezamenlijke marketing	7%	2%	27%	63%	1%
Gedeelde functies / medewerkers	7%	1%	19%	71%	2%
Gedeelde subsidieaanvragen	7%	0%	13%	78%	3%
Gedeeld bestuur	6%	1%	5%	86%	2%
Juridische integratie	4%	0%	4%	88%	4%

Tabel 5 Type gezamenlijke huisvesting, 2016. Bron: KB. (Selectie: bibliotheken waarvan één of meerdere vestigingen zijn gevestigd in een multifunctioneel gebouw / N: 134)

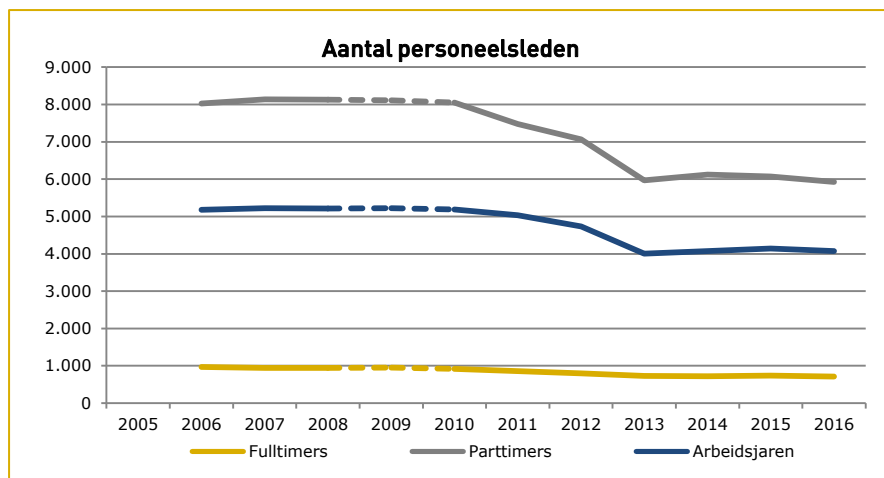
Meerderheid bibliotheken in multifunctionele gebouwen gevestigd

Veel bibliotheken opereren inmiddels vanuit multifunctionele accommodaties. De omstandigheden waaronder dergelijke samenwerkingen tot stand komen, zijn zeer uiteenlopend. Bewust beleid, zoals de multifunctionele ruimten uit de jaren zeventig en het Kulturhus uit latere jaren, naar Scandinavisch voorbeeld, waren voorheen vaak de aanleiding voor gezamenlijke huisvesting. Tegenwoordig vormen efficiency en rendement veelal aanleiding voor de - soms gedwongen - samenwoning.

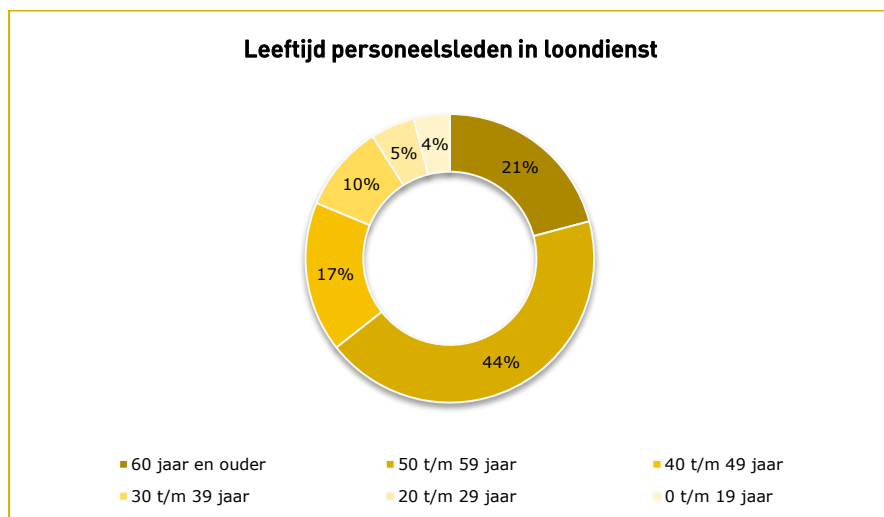
Voor 87% van de basisbibliotheken geldt dat één of meerdere vestigingen met andere instellingen zijn ondergebracht in een gezamenlijk (multifunctioneel) gebouw. De instellingen waarmee de bibliotheken het gebouw delen zijn zeer uiteenlopend: van scholen tot gemeenten, van theaters tot welzijnsinstellingen en van wijkcentra tot musea.

Meer functionele dan inhoudelijke en organisatorische integratie

Bijna alle bibliotheken die in multifunctionele accommodaties zijn gevestigd, delen de publieksruimte op één of meer locaties met andere organisaties (94%). Ook de programmering wordt relatief vaak gezamenlijk opgepakt (58%), met name door bibliotheken met een groter werkgebied (100.000 inwoners of meer). De helft van de bibliotheken in multifunctionele accommodaties deelt kantoorruimte op één of meer locaties (50%) met andere instellingen. De integratie van de instellingen heeft voornamelijk betrekking op de functionaliteit van het gebouw en beduidend minder op inhoudelijke en organisatorische integratie. Het aantal bibliotheken dat gezamenlijk optrekt met andere instellingen in het gebouw op het gebied van personeel, subsidie, bestuur en juridische integratie is relatief klein.

Figuur 23 Personeel in aantal en arbeidsjaren, 2005-2016. Bron: CBS, KB.

Figuur 24 Personeel in loondienst naar leeftijd, 2016. Bron: KB.

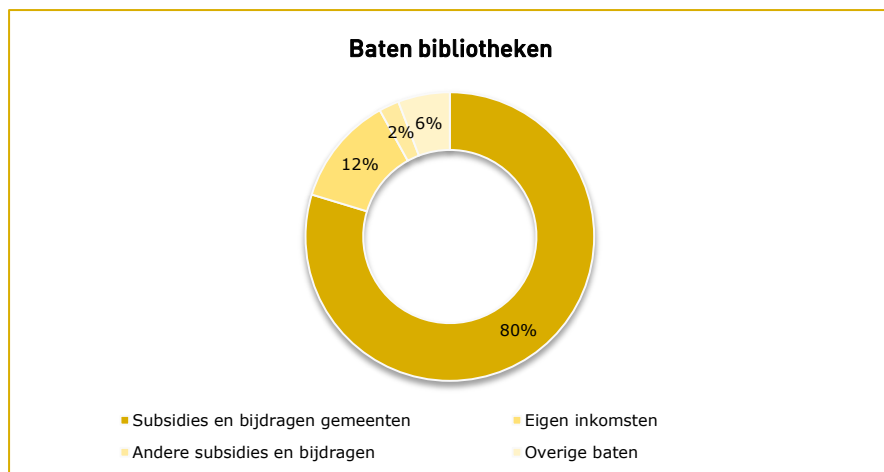
6. Bedrijfsvoering

Krimp personeelsomvang

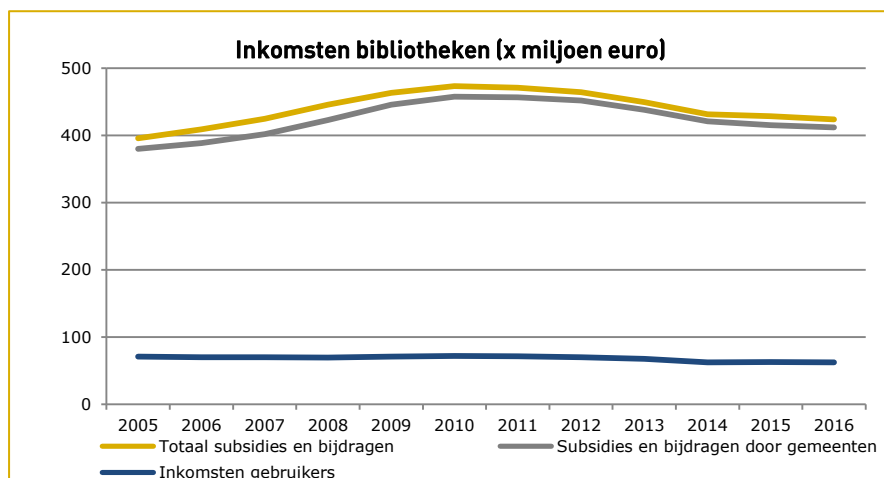
De economische recessie die zich vanaf 2010 deed gelden in de overheidsinkomsten, heeft tot gevolg gehad dat de subsidiebatan van bibliotheken met 10% zijn gekrompen. Deze teruggang heeft vooral gevolgen gehad voor het personeelsbestand. Dat is uitgedrukt in personen met zo'n 25% in omvang teruggelopen tussen 2010 en 2016. In arbeidsjaren bedroeg de teruggang 21%.

Sterke toename vrijwilligersuren

Het personeelsbestand van openbare bibliotheken is sterk vergrijsd, bijna tweederde van het personeel in loondienst is 50 jaar of ouder (64%). Vooral in bibliotheken met een klein werkgebied (minder dan 50.000 inwoners) is een groot deel van het personeel 50+ (79%). Door het (vervroegd) afscheid nemen van personeel kon in menige bibliotheekorganisatie de bezuinigingsopdracht relatief snel worden gerealiseerd. Een voor de hand liggende verklaring luidt dat het openhouden van vestigingen met behulp van vrijwillige inzet kon worden gerealiseerd. Sinds 2010 is het aantal vrijwilligers flink gestegen, tot ruim 13.000 in 2016. Het aantal uren dat zij de helpende hand bieden is zelfs verdubbeld van 10.000 naar ruim 20.000.

Figuur 25 Baten bibliotheken, 2016. Bron: CBS, KB.

Figuur 26 Inkomsten bibliotheken, 2005-2016. Bron: CBS, KB.

6.1 Baten

De belangrijkste inkomstenbron van bibliotheken zijn subsidies. In 2016 bestond 80% van de inkomsten van bibliotheken uit gemeentelijke subsidies en bijdragen. De 154 openbare bibliotheekorganisaties ontvingen in 2016 voor 423 miljoen euro aan subsidies. Daarvan was het overgrote deel, 412 miljoen, afkomstig van de gemeenten. Provinciale subsidies telden op tot 9 miljoen, en 2 miljoen kwam uit overige bronnen. Uit lidmaatschapsbijdragen ontvingen zij samen een kleine 63 miljoen euro. Samen met inkomsten uit andere bronnen (mobiele diensten, verhuur en andere zaken) bedroegen de totale gezamenlijke baten 517 miljoen euro. De inkomsten van gebruikers, zoals abonnementsgelden, contributies, leengeld en boetes van ingeschreven gebruikers, maken van dat totale bedrag ruim 12% uit. Dit beeld van de inkomsten van bibliotheken is de laatste jaren onveranderd gebleven.

Subsidies verder afgenomen

Tussen 2005 en 2010 groeiden de subsidiebatens aanzienlijk. De teruglopende omvang van het Gemeentefonds in de jaren daarna door de economische recessie leidden tot een stabilisatie en daarna een gevoelige teruggang van de inkomsten. Sinds 2010 is het subsidieniveau met 10% gedaald. De gemeentelijke subsidies zijn ten opzichte van 2015 1% gedaald. Dat is weliswaar minder dan in sommige jaren daarvoor, maar aangezien de gemeentelijke subsidies veruit de belangrijkste inkomstenbron voor bibliotheken zijn, hebben veranderingen in de subsidieverstrekking direct merkbare gevolgen voor bibliotheken. De eigen inkomsten van bibliotheken zijn tussen 2015 en 2016 licht gedaald (0,4%). Met oog op het nog steeds dalende aantal volwassen leden is het de vraag hoe deze ontwikkeling zich in de toekomst voortzet.

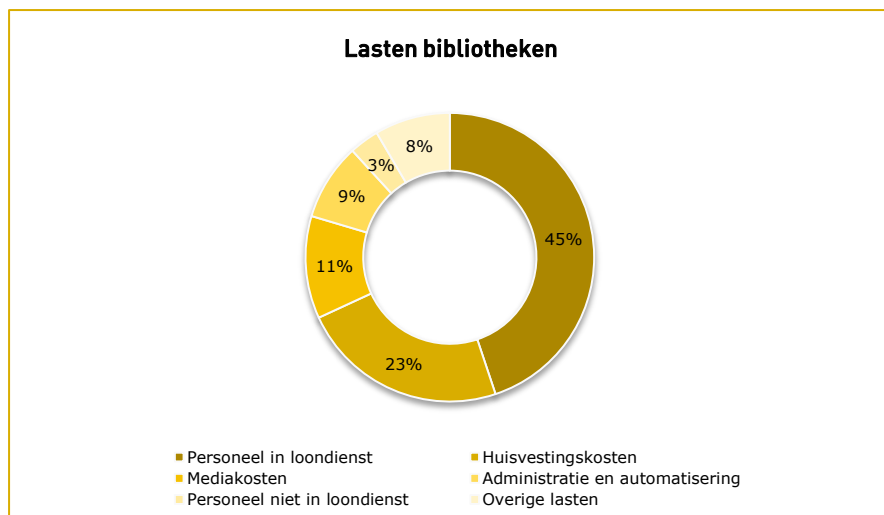
Provincie	Subsidie
Groningen	2.635
Friesland	3.023
Drenthe	2.624
Overijssel	3.062
Flevoland ^a	885
Gelderland	5.186
Utrecht	1.992
Noord-Holland	2.382
Zuid-Holland	5.093
Zeeland	1.235
Noord-Brabant ^b	2.610
Limburg	1.270
Totaal	31.997

Tabel 6 Provinciale bijdragen in het kader van wettelijke taken (x € 1.000), 2016.
Bronnen: jaarverslagen/-rekeningen POI's en subsidieregisters provincies; persoonlijke communicatie; KB.
a) Bedragen voor 2015, b) Bedragen voor 2018.

Subsidies provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's)

Bovenop de gemeentelijke subsidies voor de bibliotheekorganisaties komen nog subsidies van provincies en het rijk. De provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) ontvangen provinciale subsidies voor het uitvoeren van de provinciale ondersteuningstaken (Wsob artikel 16): de distributie van fysieke werken door middel van het interbibliothecaire leenverkeer en de ontwikkeling van innovaties ten behoeve van de lokale bibliotheken. De totale subsidies op het provinciale niveau ten behoeve van de wettelijke provinciale taken bedroegen in 2016 circa 33,9 miljoen euro.

Deze POI's voeren naast de wettelijke ondersteuningstaken ook betaalde opdrachten uit voor de openbare bibliotheekorganisaties, zoals ledenadministratie en uitleenregistratie, personeelsadministratie, beleidsadviesing en IT-diensten. Hoeveel deze inkomstenstroom ('omzet') bedraagt, is niet voor alle POI's bekend.

Figuur 27 Lasten bibliotheken, 2016. Bron: CBS, KB.

6.2 Lasten

Het lastenniveau van openbare bibliotheekorganisaties houdt gelijke tred met de baten - er is niet of nauwelijks sprake van het vormen of aanspreken van reserves. De belangrijkste kostenpost voor bibliotheken is het personeel; 45% van de lasten van bibliotheken bestaat uit kosten voor personeel in loondienst (230,3 miljoen euro). Bijna een kwart van de uitgaven zijn bestemd voor huisvesting. Het aanschaffen van materialen voor de collectie maakt 11% van de bestedingen uit, iets meer dan de uitgaven voor administratie (9%). Het uitgavenpatroon van de bibliotheken is net als het inkomstenpatroon de afgelopen jaren vrijwel ongewijzigd gebleven.

Technische Toelichting

Enquête

De onderzoeksgegevens gebruikt in dit rapport zijn gebaseerd op enquêtegegevens die via het Bibliotheeksonderzoekplatform (BOP) zijn verzameld, de gegevenslevering door de POI's en de cijfers omtrent de landelijke digitale bibliotheek. De enquêtes zijn afgenomen in de periode 3 april tot en met 21 juni 2017. Tenzij anders vermeld, hebben de gegevens betrekking op het kalenderjaar 2016.

Het onderzoek en deze rapportage zijn uitgevoerd door de afdeling Onderzoek van de Koninklijke Bibliotheek, in afstemming met de afdeling Stelseltaken en verschillende experts uit het openbare bibliotheekveld. Deze vragenlijst van de BOP-enquête 'Gegevenslevering Wsob, 2016' is gebaseerd op de meting Gegevenslevering over het kalenderjaar 2015 - voorheen uitgezet door de VOB onder de noemer 'BIS-enquête'. Ten opzichte van 2015 is de vragenlijst rondom de kernfuncties van de bibliotheek uitgebreid om de huidige stand van zaken in breder perspectief te kunnen plaatsen.

Populatie en respons

Via het BOP zijn 154 (basis)bibliotheken per e-mail uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek. Binnen de veldwerkperiode is de vragenlijst volledig ingevuld door al deze bibliotheken; zij zijn vanuit de Wsob verplicht om deel te nemen aan dit onderzoek. De in deze rapportage gepresenteerde resultaten hebben derhalve betrekking op alle (basis)bibliotheken in Nederland en vertegenwoordigen het complete werkveld.

Kwaliteit van de data

Gedurende de analysefase bleek de kwaliteit van de gegeven antwoorden op sommige vragen niet voldoende om (als representatieve cijfers) in deze rapportage te presenteren. Op enkele vragen bleek de response ontoereikend, onder andere door inconsistenties in antwoorden, onvoldoende kennis om specifieke vragen te beantwoorden en selectievragen met een beperkt aantal waarnemingen.

Rapportages

In deze rapportage wordt op totaalniveau duiding gegeven aan de resultaten. Waar mogelijk worden interessante verschillen tussen diverse typen bibliotheken tekstueel benoemd. De bibliotheken zijn getypeerd naar aantal inwoners in het werkgebied; hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen bibliotheken in de klassen S (< 50.000 inwoners), M (50.000-100.000 inwoners), L (100.000-200.000 inwoners) en XL (> 200.000 inwoners). Vanwege het beperkte aantal waarnemingen per categorie is de waarde van deze uitsplitsingen echter indicatief.

In aanvulling op de landelijke rapportage, hebben alle deelnemende bibliotheken een individueel rapport ontvangen. Deze rapportage biedt de bibliotheken de mogelijkheid hun individuele resultaten af te zetten tegen de landelijke cijfers, de resultaten van de provincie en bibliotheken van vergelijkbare grootte.